

L'ATLÀNTIDA

AVUI, 23.04.2002

Pere Farrés

Professor de literatura catalana a la Universitat de Barcelona

Tota lectura de poesia obre al lector un ventall amplíssim de possibilitats de connectar-hi i fins de reaccionar-hi, compartint o no la sensibilitat amb què ens ha estat tramesa l'experiència que ha generat el poema. En un cert tipus de poesia, el lector fins i tot pot sentir-se interpel·lat i tenir la necessitat de situar-se personalment enfront d'ella. On probablement aquesta operació és més rara és en la poesia èpica, sobretot per a un lector actual que està acostumat que les gestes li siguin narrades en prosa, generalment en forma de novel·la. De fet, aquesta va ser ja la reacció d'alguns lectors coetanis de Verdaguer a l'hora de jutjar *L'Atlàntida*. Per què no haver dirigit tot aquell prodigi de llengua, l'enorme capacitat de descripció i el mestratge narratiu que s'hi descobreix pel camí de la novel·la, un gènere modern? Si aquesta era la reacció d'una part dels lectors de 1877, la lectura de *L'Atlàntida* avui, als inicis del segle XXI, encara pot semblar més aspra i de mal pair. Entenc perfectament aquesta posició, que, de tota manera, no és la meua.

D'entrada, caldria situar *L'Atlàntida* en el context de la literatura catalana del seu temps, quan es maldava per aconseguir tenir, en català, una literatura normal, que també vol dir completa. Hom havia observat que la nostra història literària anava coixa d'un peu: no tenia un poema èpic originari, com tenien les altres literatures. Calia que algú s'hi aventurés. Verdaguer va ser un dels qui s'hi va arriscar i, amb *L'Atlàntida* primer i amb *Canigó* després, va assolir amb escreix la fita que s'havia proposat. Si Verdaguer ha esdevingut un clàssic de la nostra literatura, és, entre d'altres motius, perquè va excel·lir en la realització d'un projecte essencial per a la literatura, no només del seu temps, sinó per al conjunt de la literatura catalana. L'obra èpica de Verdaguer ha de ser llegida com es llegeix la d'un clàssic universal.

Plantegem una altra qüestió: *L'Atlàntida* és un poema originari (que narra els orígens) del poble català? O ho és del poble espanyol? També aquesta qüestió va ser tractada pels seus coetanis. Certament, *L'Atlàntida* presenta Espanya com l'hereva d'aquell continent enfonsat: Hèrcules i Hesperis, una parella salvada del diluvi, com volia la tradició clàssica, planten el brot de taronger que han servat del mític jardí de les

Hespèrides prop de Cadis, i la seva descendència repobla la península i les Balears. És més, sabem que un text seu anterior a *L'Atlàntida* que duia un títol tan explícit com aquest: *L'Atlàntida enfonsada i l'Espanya naixent de ses ruïnes*. Doncs, sí, *L'Atlàntida* narra un origen imaginari de la península Ibèrica. Més: a la conclusió del poema, s'exalta la figura de Colom -genovès, segons el poeta- en tant que, en descobrir Amèrica, reuní, com a través d'un pont, aquells continents que antigament havien estat units per l'Atlàntida. Tornem-nos a situar a l'època del poeta: Catalunya i Espanya eren dues entitats vistes per la majoria com a inseparables; Catalunya formava part d'Espanya, i així havia de ser; però no es volia diluïda en Espanya. Per això, els homes de la Renaixença exigeixen per a Catalunya el reconeixement dels seus drets com a *província* -en la terminologia de l'època- d'Espanya, és a dir, en terminologia actual, com a nació dins Espanya. Verdaguer, el 1877, no va més enllà; vuit anys més tard, amb *Canigó*, les gestes narrades seran ja les dels temps fundacionals de Catalunya.

Però és que *L'Atlàntida* no té només aquesta lectura *política*. *L'Atlàntida* s'insereix dins una tradició que ve dels clàssics grecs i llatins, i que comparteixen literatures primitives d'altres civilitzacions: hi ha un moment, en la història de la humanitat, en què els homes es creuen déus, volen ser com déus, volen aterrar els déus, i els déus castiguen el pecat de supèrbia dels homes extingint-los. *Qui com Déu?*, havia titulat ja Verdaguer un poema de 1869. En la tradició cristiana, el càstig de Déu és el Diluvi Universal; en una tradició pagana -vegi's Ovidi- els déus castiguen els atlants esborrant-los del mapa. Ara pla! Verdaguer mamant de la tradició pagana i no de la cristiana; com s'entén? Doncs s'entén perquè Verdaguer opera una violació extrema en el poema: converteix un heroi pagà, Hèrcules, en braç executor de la voluntat de Déu; tant és així que els seus néts veneraran el Déu de Túbal, és a dir, el Déu de la tradició bíblica. Verdaguer ha forçat el relat per donar un sentit cristià a una gesta entesa fins aleshores com a pagana. Aquest sentit cristià és el que acaba d'arrodonir Colom descobrint Amèrica: no només relaciona dos continents fins aleshores desconeguts entre ells; no només mena una acció d'expansió del cristianisme en terra d'infidels; Colom, relligant els dos mons, retorna a l'univers la unitat harmònica amb què Déu l'havia creat. És així com el sentit de *L'Atlàntida* adquireix una dimensió transcendent, davant la qual les qüestions plantejades abans resten en segon terme. Donar-li aquesta dimensió segurament només podia fer-se en vers, en vers clàssic.